

Magyarország és az angolszász világ (Valóság)

A tőlünk távolabbra eső nagyhatalmakkal sosem volt bajunk, érthetően nem próbáltak bennünket meghódítani, bekebelezni. Anglia, majd az Egyesült Államok mindig érdekesebb és fontosabb volt a mi számunkra, mint fordítva, ehhez képest azonban meglehetősen intenzív kapcsolatok jöttek létre a magyarok és a két nagy angolul beszélő (nálunk főként 1945 előtt szokásos megnevezéssel angolszász) ország között. A Mundus Magyar Egyetemi Kiadó 2005-ben két kiadós munkát is megjelentetett e kapcsolatokról.

A kisgyermekként itthonról elkerült és az Egyesült Államok egyetemi világában maguknak sok elismerést szerzett Várdy-házaspár – Béla és Huszár Ágnes – gazdag történetírói, illetve irodalomtörténeti munkásságának központi vonulata a két ország közötti sokoldalú kapcsolatrendszer, ezen belül is főként az Amerikába kivándorolt magyarok tevékenysége. Közös tanulmánykötetük összegyűjti az ebben a tárgykörben 1995 óta a *Valóság*-ban és más orgánumban megjelent írásaikat. Értékes munkák esetében egy ilyen vállalkozás mindig indokolt, mert a folyóirat általában kevesebb olvasóhoz jut el és hamarabb merül feledésbe, mint a katalógusokban is könnyebben föllelhető könyv. Még akkor is volt értelme e válogatás kiadásának, ha tudjuk, hogy csak pár éve, 2000-ben jelent meg Várdy Béla több mint 800 oldalas nagy szintézise, „Magyarok az Újvilágban” címmel. Sok az átfedés, a szó szerinti átvétel a két munka között, de a jelen kötet már csak kisebb terjedelménél fogva is több olvasóra, több vásárlóra számíthat. A szintézissel ellentétben itt a legfontosabb kérdések és korszakok szerepelnek, emellett kifejezetten irodalmi, vallástörténeti és historiográfiai tanulmányokat, sőt egy politológiai elemzést is kap az olvasó.

Öt tanulmány foglalkozik Kossuth Lajos 1851/52-es amerikai körútjának különféle vonatkozásaival. Mivel három e folyóirat hasábjain jelent meg, bizonyára sokan emlékeznek arra, hogy Várdy határozottan tagadja a hét hónapig tartó és mintegy hatszáz nyilvános szerepléssel járó eseménysorozat „diadalút” jellegét. A megcáfolhatatlannak tűnő érv az, hogy Kossuth nem érte el célját, Amerika nem vetette el a külvilág ügyeibe be nem avatkozás - Washingtonra, Jeffersonra és Monroe-ra visszamenő - elvét, sőt a beszédeiben elkövetett politikai hibák, kivált a rabszolgaság kérdésében állásfoglalást kerülő magatartása következtében, kezdeti hatalmas népszerűsége is szertefoszlott és inkognitóban hagyta el a meg nem valósult Ígéret Földjét. Véleményem szerint ez túl szigorú ítélet. Beszédeiből megállapítható, hogy Kossuth pontosan tudta, milyen erős politikai hagyománnyal száll szembe, amikor az Egyesült Államok megnövekedett gazdasági és politikai súlya alapján aktív nemzetközi szerepvállalást sürgetett, ezen belül szövetséget az Atlanti óceán túlsó partján fekvő államokkal, kivált Angliával. Javasatai inkább előrelátását bizonyítják, hiszen amit a nagy magyar emigráns szorgalmazott, az 65 évvel később bekövetkezett (ha nem is éppen hazája javát szolgálva), száz év múlva pedig az egész nyugati félteke alapelvévé vált. Ami pedig a rabszolgaság ügyét illeti, Csorba László a *Századok* 2004/6. számában joggal állapította meg, hogy az akkori Amerikát mélyen megosztó, rövidesen polgárháborúba torkoló vitában a tartózkodás volt a lehető legjobb magatartás, ennek ellenkezője többeket taszított volna el, mint amennyit még jobban megerősített volna Kossuth és a magyar ügy támogatásában. A gyűjtött pénz mellett a rokonszenv mégis tartós hozadéknak bizonyult,

amint Várdy maga is megállapítja: „Kossuthnak a neve, nem pedig kudarcainak az emléke maradt meg a köztudatban.” (83.l.)

Várdy Béla a történelem sok területén jártas, de legfőbb szakterülete az amerikai magyarság története. Az általa is tisztelettel említett első krónikások, majd Puskás Juliannának a „kitántorgók” életét nagy empátiával bemutató munkásságát kiteljesítve a kötet tanulmányai nyomán plasztikus képet kapunk a különféle kivándorlási hullámok (1849-es szabadságharcosok, a vendégmunkásnak indult de kint rekedt közel egymillió paraszti háttérű, a „45-ös”, „47-es”, „56-os” majd az 1960-as évektől „kiszivárgók”) általában heroikus küzdelméről, mindennapi életéről, eredményeiről. A Pittsburghban élő szerzőpár még személyesen ismerte e hullámok néhány jellegzetes intézményét és személyiségét, megtalálták a foszló írott dokumentumokat, hozzájárultak a magyar cserkészlet minden elismerést megérdemlő tudatformáló eredményeihez, és fontos szerepet vittek részt az 1960-as évektől egy negyed századra felvirágzó amerikai magyar tudományos életben.

E kötetből is megismerjük az itthoni kommunista korszak munkásszállásaira emlékeztető, de azoknál részben jobb, részben mostohább körülményeket mutató századeleji „burdosházak” világát, a magyar papok és újságírók kulturális és ezáltal a magyar tudatot őrző, sőt erősítő tevékenységét, a fraternális (önkéntes biztosító- és segélyező) egyesületek minden tekintetben eredményes munkásságát, majd az 1950-es évektől kivirágzó társadalmi, művelődési és politikai egyesületeket. Kisebb hiányosság, hogy a magyar sportegyesületekről kevés szó esik, pedig a közös sporttevékenység Amerikában is komoly összetartó erő volt és maradt. Arra csak közvetett magyarázatot kapunk, miért jött létre és maradt fenn jóval több református mint katolikus egyházközség: egyrészt fontosabb volt náluk az anyanyelv használata, mint a hierarchikusabb és inkább a hitéletre ügyelő római világegyházban, másrészt az amerikai magyar tömegeket 1914 előtt teljesen hatalmába kerítette a Habsburg-ellenes függetlenségi gondolat, ami a világháború után a Trianon-ellenes revizionizmusba ment át, s a református lelkészek zászlóvivői voltak e gondolatoknak.

Sok kevésbé ismert tény és próbálkozást mutatnak be az amerikai magyar politikáról szóló írások. Nem osztom, hogy 1914 előtt „a magyar kormány szinte semmit sem törődött a kivándorolt százezrekkel,” (238.l.) az Országos Levéltár miniszterelnökségi anyaga ennek ellenkezőjét mutatja, kétségtelen azonban, hogy a kivándorlás okainak kiküszöbölésére az akkori liberális politika keveset tett, inkább a kint élők politizálására figyelt. Többek között a Függetlenségi Párt elnöke, Károlyi Mihály 1914-es, tömegeket vonzó kampány-körútjára, amiről a szerző nem tesz említést. Nem ennek lett azonban eredménye, hanem annak, amiről kitűnő tanulmányt olvashatunk a kötetben: a magyarokkal azonos vidékeken letelepült és hasonló munkákat végző szlovákok Amerikában született és gerjesztett magyarellenes nacionalizmusának. Ebből született meg 1918-ban a Pittsburghi Egyezmény, a csehszlovák állam alapjait megteremtő (bár később be nem tartott) dokumentum. Négy tanulmány foglalkozik azzal, hogyan reagált az amerikai magyarság a trianoni békeszerződésre. Noha hivatalosan még egy ellenséges ország állampolgárait tömörítette, de amint elhallgattak a fegyverek, az 1906-ban létrejött Amerikai Magyar Szövetség fellépett a fenyegető igazságtalan határok ellen. Hiába, így sok amerikás magyar szülőföldje megszűnt Magyarország része lenni, Csehszlovákiába vagy Romániába már nem volt okuk visszakiváncolni. Érthető, hogy ők is szívvel-lélekkel támogatták a területi revízió gondolatát, ennek volt nagyszabású kifejezése az 1929-ben Buffalóban tartott „Magyar Nemzetgyűlés” és Kossuth szobrának fölállítása New Yorkban. Ezek körülményeiről Várdy jóvoltából sokat megtudunk.

Nehéz próbatételt jelentett, amikor 1941-ben Magyarország a náci Németország oldalán könnyelműen hadat üzent az Egyesült Államoknak és az ekkor nagy többségben már amerikai állampolgár magyarok a fogadott hazájuk iránti lojalitás demonstrálása mellett próbálták megmagyarázni az „old country” magatartását és próbálták menteni a magyar név becsülete mellett a visszaszerzett területeket is. Erre csak akkor lett volna némi esély, ha Amerika elfogadta volna, hogy Magyarország valódi képviselője nem a budapesti kormány, hanem egy náci-ellenes mozgalom, amit ellenkormányának ismernek el. Szívesen olvastam volna itt egy összefoglalást Pelényi János, az 1940-ben posztjáról lemondott washingtoni magyar követ és Teleki erre irányuló tervéről, de csak az 1941-ben hasonló céllal Amerikába érkezett Eckhardt Tibor vezette „Független Magyarorszáért” mozgalomról, illetve Habsburg Ottónak egy demokratikus közép-európai monarchiát tervező próbálkozásairól kapunk tájékoztatást. Ma is elszomorító olvasni, hogy mindkettő kudarcához nagyban hozzájárult a formálisan Vámbéry Ruzstem, de ténylegesen Károlyi Mihály által vezetett „Demokratikus Magyarok Amerikai Szövetsége,” amely Benes-sel is szövetkezve feljelentésekkel és jórészt hamis vádakkal, sikerrel járatta le nemcsak Eckhardtot, hanem a nála kevésbé támadható, hasonló célokat követő angliai magyarokat is. Csorba László már idézett recenziójával szemben, ami túl szigorúnak tartja Várdy ezzel kapcsolatos véleményét, én a szerzőnek adok igazat: semmi sem menti azt a kicsinyes, rövidlátó és doktriner magatartást, ami - a Horthy által fémjelzett rendszerrel szembeni ellenérzéstől vezetett - egy alapvető nemzeti cél érdekében nemcsak nem tudott egységesen föllépni, de olyan erővel szövetkezett, amelyek már korábban is bebizonyították, hogy politikai rendszerektől függetlenül gyűlölik a magyarságot és éppen ők az akadályai a dunavölgyi népek barátságos együttélésének. Azt viszont elhamarkodott ítéletnek tartom, hogy 1944. tavaszán a Kállay-kormányt „tálcán följánlott lehetőségei” lettek volna, amivel „képtelen volt élni.” Jogosabb Várdynak az október 15-i fegyverszüneti kísérlet végrehajtását elmarasztaló véleménye.

A magyarságot huszadik századi nehéz történelmében végigkísérte a külföldön róla kialakított negatív kép, amit a két világháború mellett előítéletes írók és ellenséges szomszédok véstek bele a nemzetközi közvéleménybe. Ezen sokat változtatott az Amerikában különösen nagy visszhangot és együttérzést kiváltó 1956-os magyar forradalom, valamint azok a tudományos munkák, amelyek a magyar és a tágabb közép-európai történelmet és kultúrát tárgyilagosabb, elfogultságoktól nagyjából mentes megközelítésben mutatták be. Két tanulmány is foglalkozik az angol nyelvű magyar történetírás, illetve az egyetemi szintű magyarságtudomány helyzetével, bemutatva annak a hidegháborús viszonyokkal is összefüggő fénykorát, és az önmagukban örvendetes politikai változások, valamint a kiöregedés következtében bekövetkezett hanyatlását. A könyv utolsó tanulmánya („A magyarság változó képe...”) azonban nem a hivatalos körök és a közvélemény magyarságképeinek politikailag motivált változását tárgyalja, hanem a különböző emigrációs hullámok által keltett benyomásokat összegzi meglehetősen pontos leírásokban. Valóban nagy különbség volt az egyes típusok között: az 1848 utáni „nemes szabadsághős”, a századfordulón Magyarországról érkező tudatlan és igénytelen ruszin vagy szlovák bevándorlók nyomán kialakult és lenézett „Hunky”, a náci fenyegetés elől emigráló magyar-zsidó tudós, az 1945 után a kommunizmus elől menekülő és beilleszkedni nem tudó, erős nemzeti érzésű hontalan „dipi”, és az 1956 után nagy rokonszenvvel fogadott, magát szabadságharcosnak kiadó fiatalok teljesen eltérő képet sugalltak.

A tudományos igényű, jegyzetekkel alátámasztott tanulmányok közül kilóg a rendszerváltozásról 1999-ben megjelentetett értékelés. Könnyű volna ezt a sommás bírálatot azzal intézni el, hogy néhány személyes benyomás, egyéni csalódás elhamarkodott általánosítása, de mögötte az áll, amit a hazai viszonyainkat évtizedek óta nyomon követő

Várdy-házaspár nem, vagy nem eléggé értett meg, hogy a mindenki által remélt anyagi jólét és a kommunista korszakban elszenvedett hátrányok jóvátétele sajnálatos, de elkerülhetetlen okok következtében nem történhetett meg, és ez nem az Antall-kormány szándékain vagy döntésein múlott. Itt csak arra a vádra térek ki röviden, ami a „nyugati” magyarsággal kapcsolatos, hogy a rendszerváltás kormánya nem becsülte, elhanyagolta őket, s ez akadályozta meg a nagyobb arányú hazatelepülést. A közjogi méltóságok és az illetékes vezető politikusok nyilatkozatait, beszédeit és gesztusait sem kellett volna teljesen figyelmen kívül hagynia a szerzőnek, de nagyköveti és más fontos közfunkciókba történő kinevezések bizonyítják az emigrációhoz intézett szavak őszinteségét. Jóval többen tértek haza, mint Várdy sejteti, köztük sok fiatal, de a külföldön született és magyarul kevésbé tudó gyermekek, unokák jelentették a tömeges hazatérés fő akadályát. A kárpótlás és a felelősségrevonás ügyében nem a kormány, hanem az Alkotmánybíróság mondta ki a végső szót, a sok tekintetben a múltban gyökerező politikai magatartás pedig nem számonkérhető, legfeljebb időnként szomorúságra okot adó kategória. A magam részéről azonban ebben az írásban is a gyermekként elhagyni kényszerült óhaza, általában a magyarság iránti elkötelezettség rokonszenves jelét értékelem.

Elsősorban a tanulmányok megírása és a mostani megjelenés között eltelt idő magyarázza, hogy néhány forrásértékű könyv, tanulmány (köztük Frank Tibor, Horthy Istvánné és Romsics Ignác e témakörbe vágó publikációi) nem épültek be a jelen feldolgozásba, s az Iowa állam Kossuth megyéjében állított új Kossuth-szoborról, vagy a Kossuth amerikai előadókörútjának 150. évfordulóján többek között Várdy Béla közreműködésével lezajló ünnepségekről sem olvashattunk. Mindez eltörpül azonban a két szerző impozáns munkássága mellett, amivel évtizedek óta két irányban is közvetítik az ismereteket, s nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a világ vezető hatalmának tudományos közvéleménye jobban ismerje a magyarokat, és többre értékelje amerikai teljesítményüket.

Miközben Magyarországon az 1930-as évektől Amerika fokozatosan megörökölte Anglia korábbi népszerűségét, a politikai kapcsolatok terén a XX. század folyamán az Egyesült Királysággal még jóval intenzívebb volt az érintkezés. Arday Lajos mint történész ennek egyik elismert krónikása, mint külpolitikai elemző és éveken át mint a Magyar Külügyi Intézet munkatársa, pedig előmozdította a politikai döntéshozók szűkebb körének jobb tájékozódását Nagy-Britanniáról, amely a rendszerváltásba torkoló európai folyamatok egyik meghatározó tényezője volt. A két minőségben egy jó negyedszázad alatt publikált tanulmányok és belső terjesztésű elemzések gyűjteménye a most megjelent kötet.

A politikai kapcsolatokban a múlt század első fele volt a fontosabb, az Egyesült Királyságban ekkor romlott el a magyarokról még 1848/49-ben kialakult kedvező, szinte idealizáló kép, hogy helyét a trianoni határokat a nemzeti kisebbségek elnyomásának a vádjával is alátámasztó írások, és politika vegye át. Thatcher miniszterelnök 1984-es magyarországi látogatására Arday tömör és pontos összefoglalást készített erről, amit részletesebben 1966-ban elkészült és itt javított formában publikált egyetemi doktori disszertációjában dolgozott föl 1941-ig, amikor a Jugoszlávia ellen magyar területről is meginduló német támadás miatt London a diplomáciai viszonyt megszakította. A témát nem ismerő magyar olvasó számára bizonyára újdonság, hogy az 1920-as években a brit kormány még milyen megértést és rokonszenvet mutatott Magyarország iránt, a kisantant ellenében elősegítette felvételünket a Nemzetek Szövetségébe, majd döntő szerepe volt a Nemzetek Szövetségén keresztül kapott kölcsön megszerzésében és az ország fölötti katonai ellenőrzés megszüntetésében. A hivatalos Anglia ugyan nem támogatta a magyar határok revíziójára irányuló magyar külpolitikát, de megértette azt, sőt az Alsóházban 250 képviselő írta alá a magyar határok felülvizsgálatának

napirendre tűzését. Az 1930-as években a magyar politika hibáival együtt is egy kényszerpálya foglya volt, Anglia viszont szabad akaratából folytatta Hitler tragikus megbékítését – hogy azt 1941 után Sztálin még katasztrofálisabb következményekkel járó megbékítése kövesse. A szerző bemutatja, hogy az 1930-as évektől a brit hivatalos politika fokozatosan leírta kelet-Közép-Európát, és ezen belül kevés megértést mutatott Magyarország nehéz helyzete iránt. Az első bécsi döntéssel és Kárpátalja visszafoglalásával azonban - az adott politikai helyzetben - lényegében véve egyetértett, s az akkori magyar külügyi vezetés (Csáky) hibája volt, hogy elmulasztotta ennek írásban történő visszaigazolását. Kár, hogy az elmúlt negyven évben a témában megjelent számos publikáció bedolgozására, figyelembe vételére Arday már nem vállalkozott, érdeme ugyanakkor, hogy megállapításai alapvető módosításokra az újabb kutatások alapján sem szorultak.

A történeti tanulmányok sorába tartozik még egy magyar és két angol nyelvű kisebb írás, ezek főként a magyar határokkal kapcsolatos, 1917-19 között keletkezett brit levéltári forrásokat dolgozzák föl. Látható, hogy a hagyományos brit „fair”-ség hogyan ütközött az új államokat támogató politikával, s hogy majdnem mindig az utóbbi kerekedett fölül.

Az aktuális politikai elemzések az 1970-es évektől mutatják be a kétoldalú kapcsolatok állását, valamint magyarázzák a brit bel- és külpolitika fejleményeit, irányvonalát, mindezt – helyesen – a közép-európai összefüggésekbe helyezve. Mivel ezek az írások csak igen korlátozott nyilvánosságnak szóltak, jobbra mentesek az akkori pártzsargontól, sőt még a kötelező „pártosság” is legföljebb áttetsző máz a tényekben gazdag szövegben. E háttér-elemzésekből egyértelműen megállapítható, hogy az 1980-as években, kivált pedig a rendszerváltozás küszöbén, a többi szovjet csatlósnál „liberálisabb”, a Nyugathoz is dörgölöző magyar politikát London igen kedvezően fogadta, s Thatcher kormányzása idején, a kommunista rendszer „fellazítására” törekedve a kétoldalú kapcsolatoknak egyfajta másodvirágzása bontakozott ki. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy Thatcher, majd Major is, mennyire nagyra becsülte Antall Józsefet és politikáját. Az elemzéseknek részben csak történeti értéke van, azonban segítségükkel jobban meg lehet érteni a mai Nagy-Britanniát is. Még akkor is, ha Arday 1989-ben nem jósolt sok sikert a Labour Party-nak. Ezzel nem a szerzőt kritizálom, csak jelzem, hogy a politikában jósolni nem tanácsos.

A kötet szerintem legfontosabb két tanulmánya a „Hatalomlebontás az Egyesült Királyságban” és az ír nemzeti identitásról írott. A „devolution” persze nem a hatalom, hanem a jogkörök lebontását jelenti, az Egyesült Királyság esetében decentralizálást, valójában egy fontos lépést jelent a teljes föderalizálás felé. E nélkül ugyan mára még nem bomlott volna föl az ország, az állam, de nagyon megnőtt volna a független Skóciát követelők hangja, s megerősödött volna a velszi nemzeti mozgalom is. Ez az alkotmányos változás összhangban van az Európai Unió hirdetett elveivel, elsősorban a „szubszidiaritás”-sal, és jó példát kínál a számos soknemzetiségű állam számára. Azt is bizonyítja, hogy a területi autonómia nem az állam széteséséhez vezet, inkább erősíti azt. Bár rájöttek volna erre elődeink a kiegyezés idején vagy utána! A „kelta tigris” példája pedig a mai Magyarország és a többi új EU-tagállam számára tanulságos, bemutatja, hogy milyen összefüggés van az erős nemzeti tudat és az erős gazdasági teljesítmény között.

Nehéz megérteni, miért foglalta be a kötetbe a kiadó a három angol nyelvű tanulmányt. Az olvasók jelentős része nem tud angolul, az egyik írás pedig (Great Britain's Policies in Eastern Europe) magyarul is olvasható ugyanitt. Ettől függetlenül azonban örvendetes, hogy Arday életművének brit vonatkozású része a kiadás jóvoltából hozzájárul az európai politikában továbbra is meghatározó ország mélyebb ismeretéhez. Az angol nyelvet munkájukban

használók számára kifejezetten kívánatos mindkét könyv forgatása. Mindkettő azt is bizonyítja, hogy mind az Egyesült Államok, mind az Egyesült Királyság történelmében, eredményeiben volt szerepe a magyaroknak, a kivándoroltak mellett az itthon élőknek is. (Várdy Béla – Várdy Huszár Ágnes: *Újvilági küzdelmek. Az amerikai magyarság élete és az Óhaza. Mundus Kiadó, Budapest, 2005. 370 l.*; Arday Lajos: *Az Egyesült Királyság és Magyarország. Nagy-Britannia és a magyar-angol kapcsolatok a 20. században. Mundus Kiadó, Budapest, 2005, 504 l.*)

Jeszenszky Géza